Dr hab. Monika Banaś, prof. UJ
monika.banas@uj.edu.pl

Kraków, dnia 12 stycznia 2026 r.

UNIWERSYTET
JAGIELLOŃSKI
W KRAKOWIE

Wydział Studiów
Międzynarodowych
i Politycznych

Instytut Studiów
Międzykulturowych

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Marceliny Zdenkowskiej, pt. *Koncepcja kultury Josepha Ratzingera – Benedykta XVI*, napisanej pod kierunkiem promotora dra hab. Andrzeja Sarnackiego SJ, prof. Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie, oraz promotora pomocniczego dra Tomasza Dekerta (liczba stron: 205)

Przedłożona do recenzji dysertacja została przygotowana w ramach Szkoły Doktorskiej Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie, w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie: nauki o kulturze i religii.

Recenzowana rozprawa podejmuje problem z pogranicza refleksji teologicznej i kulturoznawczej, koncentrując się na rekonstrukcji – rozproszonej w wielu pismach – wizji kultury obecnej w dorobku Josepha Ratzingera – Benedykta XVI. Autorka zakłada, że mimo braku systematycznej „teorii kultury" w sensie stricte, w pismach Ratzingera odnaleźć można spójną strukturę pojęciową i aksjologiczną, którą da się wyodrębnić, uporządkować, a następnie zestawić z wybranymi nurtami współczesnej myśli zachodniej.

We wstępie Autorka formułuje problem badawczy w postaci serii pytań dotyczących m.in. rozumienia kultury, roli tradycji i państwa, relacji wiary i kultury, a także sporu o prawdę i relatywizm; wreszcie pyta o spójność oraz „uprawnienie" proponowanego przez Ratzingera modelu w dyskursie akademickim. Autorka deklaruje wykorzystanie metod hermeneutycznej, porównawczej i opisowej, uzasadniając je charakterem pracy opartej na analizie tekstów źródłowych i literatury przedmiotu.

Dysertacja składa się z pięciu rozdziałów. Pierwszy lokuje koncepcję kultury wg Ratzingera na tle wybranych definicji i współczesnych ujęć tego fenomenu; kolejne rozdziały podejmują wątki tradycji i pamięci, relacji wiary i rozumu, problematyki prawdy i relatywizmu (w tym odniesień do sztuki), natomiast rozdział piąty ma charakter meta-refleksyjny i syntetyzujący.

Mocne strony pracy

Recenzowana dysertacja stanowi rozbudowane opracowanie problematyki kultury w myśli Josepha Ratzingera – Benedykta XVI. Jest też próbą osadzenia przedmiotowej refleksji w polu nauk o kulturze i religii. Autorka we wstępie określa ambicję badawczą, którą jest nie tyle streszczenie myśli Ratzingera, ale

ul. Władysława Reymonta 4
PL 30-059 Kraków
tel. +48 12 663 25 56
+48 12 663 25 57
+48 12 663 25 58

zidentyfikowanie kluczowych komponentów, składających się na jego koncepcję kultury. Prócz tego mgr Marcelina Zdenkowska podejmuje się skonfrontowania tej wizji/koncepcji z innymi, wybranymi nurtami współczesnej refleksji zachodniej nad szeroko pojmowaną kulturą. To założenie należy uznać za szczególnie zasadne, zważywszy obecny kontekst społeczno-polityczny, nacechowany licznymi kryzysami, obejmującymi nie tylko sferę kultury. Aktualność namysłu, próba diagnozy tego stanu rzeczy oraz nade wszystko poszukiwanie naukowego, skutecznego remedium na bolączki współczesności, staje się tym bardziej wskazane.

Przechodząc do konkretów: pierwszą wyraźną zaletą pracy jest trafny wybór tematu i adekwatne uchwycenie jego wagi. Relacje między religią, kulturą, prawdą, pluralizmem oraz napięciami aksjologicznymi należą do istotnych obszarów współczesnej debaty akademickiej. Autorka przekonująco pokazuje, że refleksja Ratzingera – choć zakorzeniona w teologii – ma charakter szerzej kulturowy i może być traktowana jako propozycja interpretacji przemian cywilizacji zachodniej, zwłaszcza w odniesieniu do sporów o relatywizm, tradycję czy rolę religii w przestrzeni publicznej. W tym sensie dysertacja podejmuje problem, który jest nie tylko ważny, ale i metodologicznie interesujący, wymaga bowiem świadomego i kompetentnego poruszania się na styku kilku dyscyplin.

Drugą mocną stroną jest jasno wyznaczony obszar badawczy i właściwie postawione pytania problemowe. Autorka porządkuje tok rozważań proponując zestaw pytań na temat rozumienia kultury u Ratzingera, roli tradycji, historii i państwa, relacji wiary i kultury, a także zagadnienia prawdy i relatywizmu. Ważnym komponentem tych rozważań jest pytanie o model kultury proponowany przez Benedykta XVI (dojrzałą postać tego modelu). Zakres pytań jest szeroki i stanowi szkielet, wokół którego osadzona jest dysertacja.

Na podkreślenie zasługuje bogactwo bazy źródłowej i korzystanie z tekstów Ratzingera. Autorka buduje analizę w oparciu o zasadnicze pozycje źródłowe (w tym teksty programowe, tomy *Opera Omnia*, a także wypowiedzi dotyczące Europy, polityki i komunikacji), co pozwala uchwycić wątki kulturowe w całej analizowanej twórczości – od etapu akademickiego, przez okres prefektury, aż po pontyfikat. W tym kontekście istotne metodologicznie jest również to, że Autorka deklaruje kontrolę przekładów i – w razie potrzeby – weryfikację fragmentów z oryginałem niemieckim. W badaniach, które

UNIWERSYTET JAGIELLOŃSKI W KRAKOWIE

Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych

Instytut Studiów Międzykulturowych

ul. Władysława Reymonta 4
PL 30-059 Kraków
tel. +48 12 663 25 56
+48 12 663 25 57
+48 12 663 25 58

UNIWERSYTET
JAGIELLOŃSKI
W KRAKOWIE

Wydział Studiów
Międzynarodowych
i Politycznych

Instytut Studiów
Międzykulturowych

opierają się na interpretacji pojęć i argumentów, tego rodzaju kompetencja, zwłaszcza wobec niuansów językowych, ma kluczowe znaczenie.

Wstęp dysertacji świadczy o dobrym rozeznaniu stanu badań i o próbie umiejscowienia własnej pracy w istniejącym piśmiennictwie. Autorka przywołuje publikacje podejmujące wątki pokrewne (np. estetykę, relatywizm, dialogiczność), a następnie wskazuje na brak w polskiej literaturze przedmiotu, całościowego opracowania kulturowej myśli Ratzingera - łączącego język teologii z analizą właściwą dla nauk o kulturze i religii. Diagnoza ta – nawet jeśli może być dyskutowana – spełnia ważną funkcję: uzasadnia podjęcie tematu oraz ambicję syntezy.

Z perspektywy warsztatowej na uznanie zasługuje interdyscyplinarność ujęcia. Autorka swobodnie porusza się między porządkami: teologicznym, filozoficznym i kulturoznawczym. Pani mgr Zdenkowska podejmuje także próbę przełożenia problematyki teologicznej na język kategorii używanych w analizie kulturoznawczej (co widać m.in. w partiach dotyczących definicji kultury, relatywizmu czy sporów wokół państwa i demokracji). To przedsięwzięcie wymaga kompetencji oraz oczytania w kilku obszarach, i w pracy jest to widoczne, chociaż niepozbawione pewnych słabości (o czym w dalszej części recenzji).

Na uznanie zasługuje zabieg porządkujący, polegający na osadzeniu myśli Ratzingera w sporach definicyjnych i typologiach kultury. Sięgnięcie po klasyczne ujęcia definicyjne i próba przyporządkowania koncepcji Ratzingera do określonych typów rozumienia kultury daje czytelnikowi punkt odniesienia, a jednocześnie pozwala uchwycić, w jakich miejscach papieska refleksja pozostaje spójna z tradycją badań kulturowych (tam, gdzie wprowadzane są elementy takie jak transcendencja, prawda, tradycja, normatywność etc).

Warto odnotować także, że mimo dużej objętości materiału Autorka utrzymuje kilka czytelnych osi tematycznych, powracających w kolejnych częściach pracy: człowiek/wspólnota/kultura, tradycja i pamięć, wiara i rozum, prawda i relatywizm. Te pola problemowe są odwzorowaniem analizowanych treści, dzięki czemu dysertacja zachowuje spójność tematyczną.

Na uznanie zasługuje ponadto to, że Autorka zapowiada – i częściowo realizuje – włączenie perspektyw polemicznych oraz krytycznych, zwłaszcza w obszarze relatywizmu i sporów o prawdę. Sam zamiar wyjścia poza narrację czysto

ul. Władysława Reymonta 4
PL 30-059 Kraków
tel. +48 12 663 25 56
+48 12 663 25 57
+48 12 663 25 58

UNIWERSYTET
JAGIELLOŃSKI
W KRAKOWIE

Wydział Studiów
Międzynarodowych
i Politycznych

Instytut Studiów
Międzykulturowych

rekonstrukcyjną jest decyzją trafną – poszerza horyzont pracy i pozwala sytuować rozważania w polu przedmiotowej debaty.

Jeśli idzie o stronę formalną, dysertacja jest przygotowana w sposób uporządkowany: ma klarowną strukturę, zarys metod, omówienie źródeł oraz rozbudowaną bibliografię. Aparat naukowy jest poprawny, choć niekiedy jego użycie budzi pewne wątpliwości, o czym w dalszej części recenzji.

Należy w tym miejscu jeszcze raz podkreślić silne strony dysertacji, czyli aktualność podjętego problemu, rzetelną kwerendę źródłową, sprawne poruszanie się w obszarze będącym stykiem teologii oraz nauk o kulturze i religii, a także podjęcie próby uporządkowania refleksji Ratzingera wokół wyznaczonych w dysertacji osi pojęciowych. Praca może być traktowana jako wartościowe opracowanie syntetyzujące i porządkujące, zwłaszcza w zakresie identyfikacji podstawowych idei, składających się na Ratzingerowską wizję kultury oraz jej miejsce w wybranych sporach współczesnej myśli zachodniej.

Uwagi krytyczne

Jak wskazałam powyżej, dysertacja stanowi ambitną próbę rekonstrukcji myśli Josepha Ratzingera – Benedykta XVI w perspektywie nauk o kulturze i religii, a jej mocną stroną jest wyraźne oczytanie Autorki oraz szerokie tło interpretacyjne, na którym osadza analizowane wątki. Jednocześnie jednak – i to jest zasadnicza uwaga krytyczna – miejscami odnosi się wrażenie, że rozmach materiałowy (wielość kontekstów, autorów, dygresji i dopowiedzeń) działa nie tyle na rzecz wzmocnienia argumentacji, ile na rzecz jej rozproszenia. Skutkiem tego praca, mimo swojego merytorycznego ciężaru, traci momentami na przejrzystości oraz na wyrazistości tego, co w doktoracie powinno być szczególnie dobrze widoczne: autorskiej interpretacji i kontroli metodologicznej nad wyselekcjonowanym materiałem.

W dysertacji dostrzegalna jest tendencja do poszerzania pola rozważań kosztem pogłębienia zasadniczych tez. Skutkuje to pojawieniem się nadmiaru wątków pobocznych, powtórzeń i oddaleniem od głównego problemu. Obok fragmentów bezpośrednio służących rekonstrukcji Ratzingerowskiej koncepcji kultury, pojawiają się rozbudowane partie o charakterze kontekstowym (historycznym, biograficznym, genealogicznym), które – choć mogą być interesujące – nie zawsze pełnią funkcję analityczną, tj. nie zawsze wspierają odnajdywanie odpowiedzi na postawione przez Autorkę pytania badawcze.

ul. Władysława Reymonta 4
PL 30-059 Kraków
tel. +48 12 663 25 56
+48 12 663 25 57
+48 12 663 25 58

UNIWERSYTET
JAGIELLOŃSKI
W KRAKOWIE

Wydział Studiów
Międzynarodowych
i Politycznych

Instytut Studiów
Międzykulturowych

Czytelnik niepotrzebnie prowadzony jest w stronę kwestii, być może interesujących z czysto historyczno-społecznego punktu widzenia, jednak dla przedmiotowej analizy – drugorzędnych. Efekt jest taki, że narracja prowadzona jest „równolegle", „kilkuwątkowo jednocześnie" i trudniej jest uchwycić, gdzie dokładnie przebiega oś argumentacji i które elementy wywodu mają status kluczowy, a które pomocniczy.

Z tym wiąże się drugi problem: w pracy występują liczne powroty do tych samych motywów (kryzys kultury Zachodu, relatywizm, prawda, tradycja, relacja wiary i rozumu, godność osoby, dialogiczność). Powracanie do wątków samo w sobie nie jest wadą – przeciwnie, może być porządkujące – pod warunkiem jednak, że każdorazowy powrót wnosi nowy poziom analizy (np. dodatkowe rozróżnienie, weryfikację przesłanki, doprecyzowanie zakresu pojęcia). Tymczasem w recenzowanej rozprawie część powtórzeń ma charakter reiteracyjny, co obniża czytelność i wydłuża lekturę bez adekwatnego zysku poznawczego. W tym sensie jest to ułomność, którą można usunąć bez szkody dla merytorycznego rdzenia pracy – a nawet z korzyścią dla całości.

Autorka deklaruje zastosowanie metod hermeneutycznej, porównawczej i opisowej, co jest wyborem zasadnym w badaniach humanistycznych. Rzecz jednak w tym, że w praktyce brakuje konsekwentnego przełożenia tej deklaracji na poziom warsztatowy: nie zawsze widać, jak aparat pojęciowy zostaje przełożony na konkretne narzędzia analizy. Kluczowe kategorie (*kultura, tradycja, relatywizm, prawda, transcendencja, dialog, pamięć*) funkcjonują w tekście wieloznacznie – raz w porządku teologicznym, innym razem filozoficznym czy kulturoznawczym. Niestety, jest to słabością pracy. Czytelnik powinien otrzymać od Autorki nie tylko jasno zdefiniowane pojęcia, ale także uzasadnienie, dlaczego zostały wprowadzone, jak zostaną zastosowane oraz przede wszystkim: rezultat ich zastosowania.

W tym kontekście zasadne wydaje się postulowanie wzmocnienia metodologii dysertacji (jeśli byłaby publikowana) poprzez: sformułowanie definicji operacyjnych dla pojęć kluczowych, doprecyzowanie kryteriów doboru materiału źródłowego (dlaczego te, a nie inne teksty Ratzingera stanowią podstawę rekonstrukcji koncepcji kultury) oraz dopracowanie procedury porównawczej: na jakich poziomach i według jakich kategorii Autorka zestawia myśl Ratzingera z innymi ujęciami (czy jest to weryfikacja, typologizacja, czy krytyka?).

ul. Władysława Reymonta 4
PL 30-059 Kraków
tel. +48 12 663 25 56
+48 12 663 25 57
+48 12 663 25 58

UNIWERSYTET
JAGIELLOŃSKI
W KRAKOWIE

Wydział Studiów
Międzynarodowych
i Politycznych

Instytut Studiów
Międzykulturowych

W wielu fragmentach dysertacja przyjmuje postać wywodu kompilacyjno-syntetycznego: dominują omówienia stanowisk, przywołania autorów i panoramy literatury, natomiast rzadziej pojawia się wyraźnie wydzielona autorska problematyzacja (tj. testowanie hipotez, budowanie argumentacji, problematyzowanie czy autorskie wskazanie na ograniczenia rekonstruowanego modelu). To ważne, ponieważ doktorat – obok rzetelności rekonstrukcyjnej – powinien ujawniać autorską sprawność interpretacyjną, a więc umiejętność przejścia od referowania do argumentowania. Być może ta sprawność jest, ale nie została *explicite* wyjawiona, z racji (domniemuję) skromności, pewnej nieśmiałości lub ostrożności Autorki, by nie dokonać nadinterpretacji. Zachęcam zatem Autorkę do śmielszego dzielenia się własnymi naukowymi przemyśleniami.

Od strony formalnej struktura pracy jest zasadniczo poprawna, jednak nieco wątpliwości może budzić rozbudowana fragmentacja (liczba podrozdziałów i szczegółowość segmentacji), która – mimo intencji uporządkowania materiału – może paradoksalnie utrudniać odbiór całości przekazu. W pewnych miejscach czytelnik może zadać pytanie: czy tak silne rozczłonkowanie wywodu rzeczywiście porządkuje argument, czy raczej rozprasza go i powoduje powstanie wrażenia o relacjonowaniu wielu wątków równolegle?

Widoczna jest duża liczba odwołań i cytowań, co potwierdza oczytanie Autorki. Jednocześnie jednak w kilku miejscach cytat bywa traktowany jako substytut analizy. Takie wrażenie można odnieść czytając tekst z zakresu stron 84 – 87, 124 – 130, 149 – 151. Innymi słowy: cytowanie ma wzmacniać dyskurs poprzez źródło. W doktoracie, zatem, źródło powinno być znacznie częściej punktem wyjścia do autorskiej interpretacji. Na przyszłość, sugeruję więcej parafrazy i syntezy (ze wskazaniem źródła), natomiast mniej rozbudowanych przytoczeń, tak aby cytaty nie zastępowały autorskiej argumentacji, lecz ją wspierały. Te uwagi, jakkolwiek krytyczne, nie podważają jednak merytorycznego potencjału dysertacji.

ul. Władysława Reymonta 4
PL 30-059 Kraków
tel. +48 12 663 25 56
+48 12 663 25 57
+48 12 663 25 58

Konkluzja

Wobec tego co, stwierdziłam powyżej, przedłożona praca **spełnia** wymagania określone w art. 187 ust. 1–2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t.j. Dz.U. 2024 poz. 1571), prezentując ogólną wiedzę teoretyczną Autorki w dyscyplinie (nauki o kulturze i religii) oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Dysertacja stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, określonego we wstępie pracy.

W związku z tym, wnoszę o dopuszczenie Pani mgr Marceliny Zdenkowskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

UNIWERSYTET
JAGIELLOŃSKI
W KRAKOWIE

Wydział Studiów
Międzynarodowych
i Politycznych

Instytut Studiów
Międzykulturowych

ul. Władysława Reymonta 4
PL 30-059 Kraków
tel. +48 12 663 25 56
+48 12 663 25 57
+48 12 663 25 58